

En syskonskara i Göinge på 1800-talet

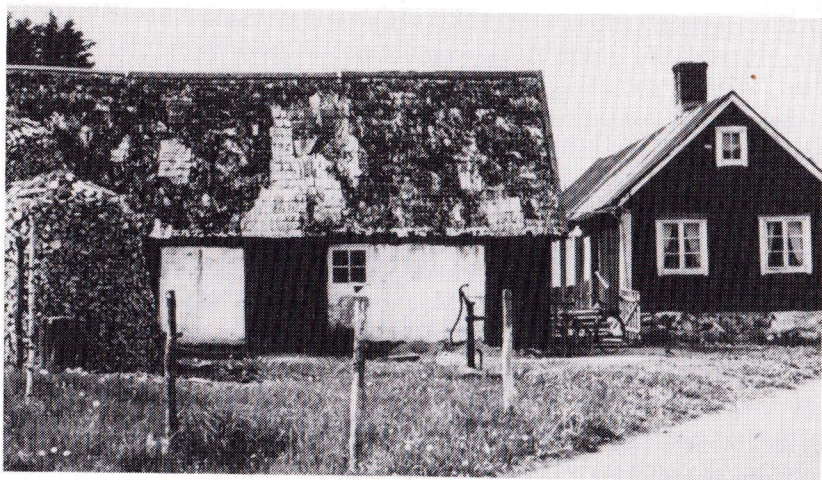
Av Elsa Offerman

Ibland bad jag min far Nils (1871–1954), att han under åren som pensionär skulle skriva om sitt liv, det hade varit intressant. Han föddes redan på 1800-talet i fattig-Sveriges bondesamhälle, hade yrke med kontanta lönepengar under två årtionden före Första världskriget, upplevde försämringar fram till det Andra världskrigets slut men hann också vara med om vår tids ekonomiska framgång.

Far Nils skrev emellertid ingenting och har berättat bara sporadiskt. När jag själv funderar över vad jag minns om honom och hans åtta syskon, har jag en känsla av att man tar hänsyn till gammal släkt och sina egna misstag och vill utesluta en del – livet är ju inte fullkomligt för någon människa. Så tänkte nog även far Nils och medan han levde var det ännu inte modernt att tala om sin fattiga barndom, den skryter många med i dag men tidigare ville ingen minnas 1800-talet.

För oss i välståndets sena 1980-tal är det omöjligt att föreställa sig ett enkelt hushåll för 100 år sedan, men far Nils berättade glimtar om sina föräldrar och syskon. Av dem har jag personliga minnen från fem, men innan jag föddes var mina farföräldrar döda – Else Jonasdötter (1841–1914) och Ola Kroon (1832–1887). Deras barn föddes mellan 1865 och 1880: Johan, Sigrid, Jöns, Nils, August, Anna samt ”småpoj-karna” Emil, Otto och Alfred. Alla nådde vuxen ålder – yngst dog Emil 19-årig, August blev 25 år gammal men de övriga sju fullgjorde en livsgärning – äldst var Sigrid med nästan 87 år.

Syskonen växte upp i norra Skåne i Sörby socken, belägen två mil från Kristianstad och en från Hässleholm. Sörbytorp hette godset – kallat ”Slottet” – och Sörby var den lilla kyrkbyn. Ett stycke från kyrkan mot väster bosatte sig Else och Ola som nygifta på hans lilla föräldragård, som blev deras hem under resten av livet.

Gården i Småland där syskonskaran växte upp. Foto 1955.

Den röda stugan står kvar men numera går landsvägen väster om den mot att förr ha legat österöver. Från det hållet kom man in i huset genom en halvdörr (delad mitt av på tvären) till den lilla förstugan. Väggarna rakt fram var vittrappad och utgjorde baksidan på husets stora stenbakugn, som eldades från köket på andra sidan. Till höger i förstugan fanns kammaren och till vänster upptog "salen" såsom ett enda stort rum resten av bostadens golvyta. Där var den ena sekretären placerad – den andra stod i kammaren. De pryddes båda av små lådor i två rader innanför skrivklaffarna. Säng, träsoffa att bädda, en bänk och några stolar samt ett stort slagbord hade sina givna platser medan en eller flera vävstolar trängdes i resten av salen.

En låg vind – loftet – fanns under husets tak. Där fick lite äldre syskon snart nog sova, men ner till stugvärmen över dagen tog de sina madrasser och putor, som var stora fjäderfyllda dynor lika våra duntäcken. Att ligga sjuk gick inte för sig. När jag frågade far Nils om han haft barnsjukdomar minns han inte och min tanke är att den som var dålig fick sitta någonstans inomhus och ha det skönt för att tillfriskna.

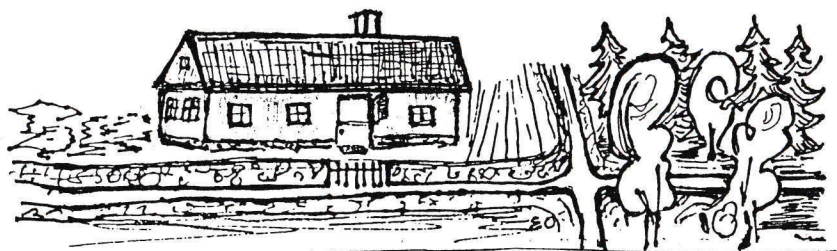
Alldeles nära boningshuset fanns en lada med grisstia, utrymme för höns samt bås åt kon och plats för hennes halm och foder. Hon var barnens kära vän, som gav dem all god mjölk. På somrarna vallade de henne längs dikesrenarna, så att hon fick äta saftigt gräs och alla hjälptes åt att samla skogshö och repa löv för hennes matbehov under vin-

tern. En gång gav kon anledning till enorm glädje, när hon en morgon stod på sina ben efter att ha legat sjuk på lagårdsgolvet. Då hade det varit en ständig oro bland barnen, ty om kon dött skulle det blivit ren katastrof för mathållningen i den stora familjen.

Detta var den ena av två allt överskuggande händelser i far Nils barndom. Den andra var den sensation det innebar att få ett utedass med dörr i ladugårdsväggen. Innan dess satt liten som stor över en stång lagd på två stockar på marken på var sin sida om en grop, som grävdes ny efter hand som den var fylld.

Far Nils sa någon gång till mig och mina två bröder: ”Barn vad ni har det bra”. Och om vi beklagade oss det minsta kunde han svara: ”Du har inte behövt gå hungrig”. Mera sa han inte och utan hans bakgrund fattade vi då inte alls vad han menade. Men han mindes väl i sådana ögonblick, när de enklaste matvaror saknades i hans barndoms skafferi. Maten i vardagslag bestod av potatis och kålrötter med en liten bit saltsill, hårdsaltat fläsk eller korv. Mjölgröt hörde till dagens kost, mjölk och skorpor borde alltid finnas för att inte tala om lingonmoset. Ugnspannkaka och plättar blev helgdagsmat och det var mycket noga, att allt togs väl till vara. En gammal ramsa hörde jag ibland: ”Ät så blir du fet, blir du fet så blir du grann, blir du grann får du en man”. Det speglar verkligen gammal tids idealbegrepp.

Olika syskon blev mer eller mindre fästa vid varandra, både pojkar och flickor avlastade på så sätt föräldrarnas omsorg, ty den kunde omöjligt räcka till i större utsträckning åt alla barnen, det fanns ju i mer än 15 år alltid ”den minste” som krävde mest. Det berättas att ett par dagar sedan lilla Anna blivit född sa August 2 år gammal: ”Väck me grebban – Atte nana vaddan” = ta bort flickan för August vill sova i vaggan. Det måste ha funnits fördragsamhet och ordning i hemmet trots alla viljor men också en kamp om livsrum för var och en. Blev den för hård för somliga eller fostrades ett härdat släkte?

Förutom att arbeta som hemmansägare var Ola inmönstrad till rote-soldat vid Norra Skånes Infanteriregementet för Westra Göinge Compagnie. "Tjenar för Winslöv", liksom hans far gjort. Sedan Ola i 40-årsåldern fått sin högra axel ur led i en olycka blev han i militärrullan noterad såsom "afskedad corporal" på grund av skadan.

Hans växande barnskara drog pengar fast man levde enkelt och utan korpralslönen var det kris i familjens ekonomi. Ola blev med tiden sockenskrivare, senare också fjärdingsman och hade försökt sig på skomakeri, dock ägde hans kunder – det enkla folket runt godset – knapast några pengar att betala lädret med på denna tid, då kontanter var sällsynta. Ola var för godtrogen och av samma anledning kunde han inte heller hålla i gång den lilla butik med några enkla matvaror, som han startat i husets kammare.

Men Else kunde väva, det hade hon lärt i sitt föräldrahem och vävde som gift åt de sina till husbehov. Då det blev fattigt för henne och Ola, ökade hon vävningen också till försäljning. Viktig blev en nyinköpt mycket bred vävstol för filtar, som därmed kunde tillverkas i ett stycke utan söm längs mitten, vilket varit vanligast. I den vävdes även stora ylleschalar såsom allmogekvinnornas vinterkappor. Else satt i vävstolen mitt framför och trampade skälet, då någon mekanik vid sidorna påverkade skytteln med garn, så att den vände och kom automatiskt till henne igen.

En gång hade garnet till inslag i väven blivit försenat, så att dagen före julafton satt varp fortfarande kvar i vävstolen. Den upptog ju en stor del av salen och hur skulle man då kunna fira jul? På julaftonens

Ola Kroon och Else Jonasdotter i Sörby med sin barnaskara. Övre raden: Sigrid, Johan och Jöns. Framför Sigrid står Emil och August. Far Ola med Alfred i knäet och Otto bredvid. Mor Else med Nils och Anna. Foto: Moritz Brezky, Christianstad, 1885.

långa förmiddag hängde barnen över väven medan skytteln gick varm mellan mor Elses händer. De såg väven växa bit för bit – skulle hon hinna få den färdig före kvällen?

Jo, snart bomrades den sista biten på varpen fram och vävdes klar, tyget blev raskt nerklippt och hela vävstolen togs isär för att ställas undan i ladan. Bohaget utom sekretären hivades ut på gården och skurades med såpa liksom golvet i salen, in med allt igen innan det mörknade – stor som liten hjälptes åt. Rena gardiner prydde snart fönstren, all god julmat blev framsatt på vit duk på bordet och julen var räddad. Festligt låg en smörklick mitt i det stora fatet med risgrynsgröt, som alla åt gemensamt ur från var sin kant. Gröten täcktes med kanel och socker rutat i mönster med en glödgad järnsticka. Säkert använde far Ola då som alltid sin matsked av silver, som var hans fina ägodel, de andra nöjde sig med trä- eller hornskeदार. Till gammal tradition hörde att far i huset malde små svarta senapskorn med kanonkula i det stora lerfatet, till en gul luftig senap i lutfisksåsen. Även far Nils malde gärna sådan senap, när jag var liten.

Barnen var klädda i sina julklappar: nya tjocka, långa svarta yllestumpor – kvinnor stickade jämt och samt då för tiden. Pojkarna fick nysydda byxor och flickorna kjol eller klänning. Något annat gavs inte enligt far Nils. Den myckna julmaten blev huvudsaken och fortfarande såsom egen husfar i min barndoms familj var maten viktigast för honom under jularna, fast tiden då ändrat sig, så att riklig vardagsmat fanns alltid för mig och mina bröder året runt.

På juldagens morgon ville både barn och vuxna besöka julottan och de gick till Sörby kyrka. Mest varje söndag borde minst en av familjen gå dit och höra noga på, för att kunna redogöra för predikan när de kom hem och dessutom vidarebefordra prästens kungörelser från predikstolen. Jag tycker mig ana, att det var efter jul – som mor Else tog med sig make och barn och åkte finklädde till fotograf Brezky i Kristianstad. På fotot från 1885 syns tydligt att det var hon som arrangerat utfärden – då 44 år gammal.

Under alla år köpte mor Else garn i Hässleholms spinneri och för att hämta mer till nya vävar gav Ola sig iväg en tidig morgon på vårvintern 1887 och hoppades kunna få åka med någon hästskjuts, som körde på vägen. Han kom uttröttad hem våt av regn, ty dåtidens ytterkläder av tjockt ylletyg höll inte mot väta. Genomfrusen bäddades han ner i sängvärme men reste sig aldrig mer – det var lunginflammation som ändade hans liv. Då var de 6 yngsta barnen mellan 6 och 15 år gamla.

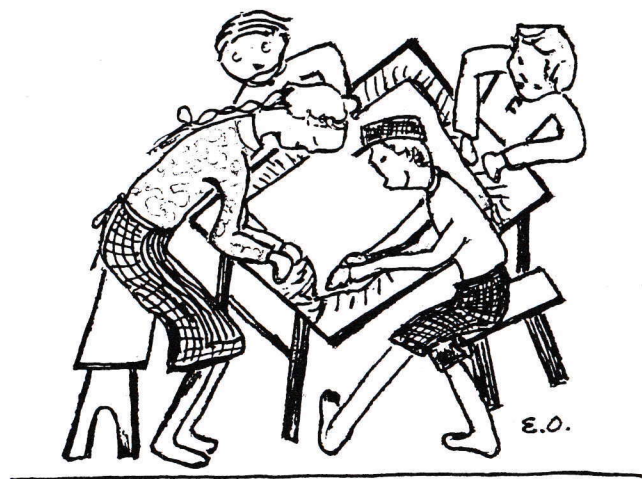
Det blev utarmning i familjen när far Ola dött. Hjälp från något socialt håll fanns inte på den tiden, utan mor Else måste fortfarande klara hemmets ekonomi så att familjen hölls samman på gården. Tack vare att dottern Sigrid hunnit bli 19 år och tog ansvar för hushållsbestyren på egen hand kunde mor Else utöka sin vävning effektivt och vävflickor kom för att lära. Pengar till garn fick hon först låna av sin syster Kristinas man i Hästveda. Mestadels tillverkades slitvaror i grått ullgarn, men som färgglädje fick filtarnas kortsidor en röd eller blå rand. Else var kunnig och vävde även vita gardiner i myggtjäll, trasmattor med rosengång, handdukar i långa räcker, vita drällsdukar uppsatta på 10 skaft samt servietter till dem. Av allt detta fanns en del vävnader i vårt hem när jag växte upp.

En gång kom greven på "Slottet" i sin vagn förspänd med hästar och måste stanna framför grinden tvärs över vägen vid Elses gård. Han var på hemresa från en färd till Skottland och hade en ny gulrutig åkfilt över sina knän. "En så här fin filt kan mor Else inte åstadkomma", menade han. – "Får jag kanske låna den tills i morgon ska jag nog kunna", blev svaret. Skottefiltens kvalitet räknade hon ut jämte randningen för både

varp och inslag. Sedan garn skaffats hem, filtarna vävts och blivit ruggade på yllefabriken visade hon dem glatt för godsägaren väl medveten om sin skicklighet. Vid något tillfälle lär hon ha sagt, att jag behöver inte niga för någon men hälsar artigt på alla.

Efter den tidens sed hade barnen sysslor att sköta till hemmets förkovran och bland annat fanns alltid mycket garn att nysta. Det var också deras arbete, när en väv med schalar var nertagen, att runt omkring dem sno fransarna med en knut i änden på varje. Det var drygt för små fingrar, där satt flickor såväl som pojkar på var sin sida vid det stora bordet med en schal utbredd framför sig, och ingen fick gå ut och

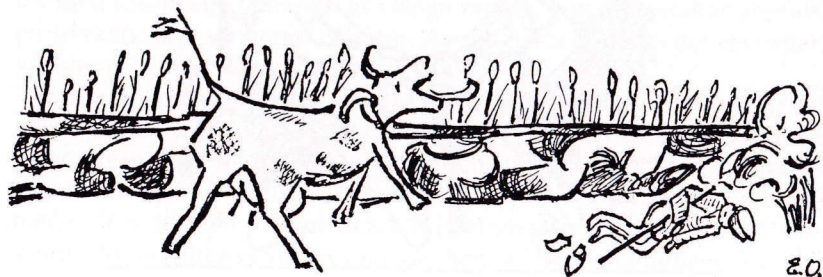

leka förrän deras tilldelade sida var färdigknuten. Far Nils och faster Sigrid påminde varandra gärna och glatt när de var gamla om den gången, då han lyckades smussa en del av sin schalsida över på hennes hörna, så att hon snodde på hans fransar. Därmed klarade han sin uppgift fortast och sprang ut medan hon måste sitta kvar med sin.

Det var inte roligt att gå vallpojke i både hetta eller regn långa somrar från 8-årsåldern berättade far Nils, ty efter hand som syskonen växte till måste de valla kor på somrarna. Inte bara den egna kon skulle passas utan även andras, och när Otto var vallpojke någon mil bort, sprang han varje kväll så långt mot hemmet att han kunde se det från en höjd. Att valla gav ett par slantar för sommaren och mat för dagen åt vallpojken eller vallflickan, men far muttrade någon gång om magra matsäckar åt hungriga små barn, fast skogsbär tidvis var gott att fylla magen med. Man steg upp med solen och hade ansvar till sena kvällen för en eller ett par kor som gick längs vägkanten och betade i diket, där gräset var allemansrätt och gratis. Emellertid lockade saftigare gröda på sädesåkrarna intill, och då måste vallpojken vara framme med slyan och fösa undan korna. Det gällde att hålla sig vaken och inte slumra till i solgasset, men ibland kunde barnen passa på att bada i en smal liten å på en halv meters djup.

Överflöd på ägodelar hade ingen och inte hade det funnits plats för värst många heller i hemmet. Ett par slantar kunde emellertid även mindre barn förtjäna, om de var kvicka nog att först öppna grinden över landsvägen, när någon hästskjuts kom och skulle köra förbi. Från den borde en grindslant bli utkastad som tack för hjälpen – grindar måste finnas för att hindra kreatur att gå över till grannens ägor och beta. Nils räknade ut, att han kunde lyfta på en lös sten i gärdesgården utanför huset för att stoppa in sina 2-öringar där och ha dem i säkert förvar. Han visade mig den lilla gropen en gång.

När hösten kom började byskolan med små- och folkskola. Stora

syskon var vana att gå dit, men den blev en ny värld för de minsta och någon av dem yttrade, när skolvägen skulle trampas första gången: "Mor lilla, nu har jag väl sett mina bästa dar". Skolan låg rätt nära barnens hem och de gick i alla sex klasserna, de flesta till och med ett år extra i sista klassen. Som duktiga elever (monitörer) skulle de då hjälpa kamrater enligt Lancaster-metoden, fastän detta system avskaffats officiellt i Sverige redan 1864. Det gick ut på att avlasta lärarens arbete i hans stora klasser med 50 och kanske 100 elever samtidigt i de fyra äldsta årskurserna. Hela detta sjunde läsår pågick även "läsning för prästen" med konfirmationsundervisning, då betyg i innanläsning och kristendom noterades i kyrkboken för vart och ett av syskonen.

Under kalla årstider samlades de i alla åldrar runt den öppna elden. Då fick de både ljus och värme, och den som kunde bäst ledde sång av gamla och nya visor – jag minns far Nils sjunga eller nynna mest varje dag. En rolig sysselsättning var att samtidigt kreta (tälja) på barkbitar av tall, som blev i synnerhet till hästar, ty de var den tidens diskussionsämne och dröm bland vuxna – alldeles så som bilar är i våra dagar. Men om barnen inte kunde hålla sams på kvällen utan bråkade om vilken barkbit eller vilken häst som var finast, så att oväsendet blev stort, då visste de att mor Else kom och kastade alltsammans in i brasan. Ivern dämpades och det var bara att ta nya tag – jag gissar att de minsta somnat då.

De äldsta barnen började lämna hemmet när de yngsta föddes. Elses mål var att låta var och en få vidare utbildning. Några gick på Alnarps lantbruksskola för att bli bokhållare, trädgårdsmästare eller som Anna mejerska. Far Nils for till Växjö till folkskollärarseminariet, och Otto fick maskinistexamen från Sjöbefälsskolan i Härnösand.

Sedan de nio syskonen blivit vuxna och några skingrade i Sverige, ansträngde de sig varje jul och även på somrarna att samlas hos mor Else i det gamla hemmet – alla på en gång åtminstone något dygn. Sommaren 1895 for de då till fotograf och ville att "lilla mor" skulle följa med, men det var omöjligt – man blir ju gammal, rynkig och trött. Hon höll emellertid brevlades god kontakt med sina barn.

Det blev hennes glädje att se vad barnen förmådde och detta var kanske i tävlan med hennes eget föräldrahem. Det övertogs av en syster med familj och som gift levde Else nog enklare och kämpigare än de gjorde där. Far Nils talade alltid med aktning om sitt föräldrahem och ledsamheter vidrördes sällan men sa en gång: "Då var lilla mor ledsen, när hon fått bud om att August – min bror – dött i London vid jultid 1898".

Syskonen Kroon 1895. Övre raden: Emil, Nils, Johan, August, Otto. Nedre raden: Jöns, Anna, Alfred, Sigrid. Foto: Moritz Brezky, Christianstad.

Far Nils for gärna till Sörby varje sommar över en dag. Under 1920-talet hyrde han då en "taxibil", vilket kostade 2 kronor längdmilen med chaufför. Bredvid honom i framsätet satt far i plommonstop och vit stärkkrage insvept i den mörkblå slängkappan medan min mor, jag och mina två bröder i baksätet också blev luftade, ty bilen var öppen utan tak och gick med högst 30 kilometers fart. Vi hälsade på fars vänner i Sörby och satte blommor på hans föräldrars grav vid kyrkan. Mor Else hade dött 1914 och då såldes den lilla gården.

Teckningar av Elsa Offerman.

